

Bayrammırat Baymıradow, Türkmen Galalry Hakyndaky Rowatlar, Türkmenistanın Milli Medeniyet, Aşgabat "Miras" 2004, 176 s.

Milli kültür meselesi bütün toplumların en önemli meselesidir. Toplumlar hatıraları ile var olurlar. Hatıraları ile ayakta dururlar. Bir ulusun devamlılığı onu oluşturan değerlerin nesilden nesile aktarılması ile mümkündür.

Türkmenistan'da da Türkmenistan Devlet Başkanı Sapar Mırat Türkmenbaşı'nın teşvikiyle bu alanda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Türkmen tarihinin, Türkmenistan'ın kültürel miraslarının ve değerlerinin ortaya çıkarılması ve unutulmaması amacıyla pek çok eser ortaya konulmaktadır. Bayrammırat Baymıradow tarafından derlenen Türkmen Galalry Hakyndaky Rowatlar bu düşünce çerçevesinde ortaya çıkarılmış önem verilmesi gereken bir eser.

54 kale ve bu kalelerin inşa edilmesi esnasında ve isim almalarında oluşan rivayetleri konu edinen eser tamamen kalelerin ve bu rivayetlerin unutulmaması ve sonsuza dek yaşaması amacıyla kaleme alınmıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. 1. bölüm, kale rivayetlerinin anlatıldığı metin bölümüdür. 2. bölüm eserin yazılış sebebini, rivayetlerin içeriğini, ortaya çıkışını konu edinen "Rivayete Dönüşen Kaleler" bölümüdür. 176 sayfadan oluşan eserde, 54 kale rivayeti üzerinde durulmuş, "Rivayete Dönüşen Kaleler" bölümünde de eserin mahiyeti hakkında bilgiler verilmiştir.

Baymıradow, bağımsızlıklarının ilk günlerinden beri en çok önem verdikleri değer ruhî ve medeni mirasları toplamak, bunları öğretmek ve yayımlamak olarak açıklıyor. Kitabın yazılış amacı olarak da bu düşüncesini öne sürüyor. Baymıradow çalışmasının esin kaynağının Türkmenistan Devlet Başkanı Sapar Mırat Türkmenbaşı'nın yazdığı Ruhname isimli kitap olduğunu önemle vurguluyor. Türkmenbaşı da eserinde atalarının tarihi miraslarının gün yüzüne çıkarılmasının bir borç olduğunu altını çiziyor. Yazar bu görüşü her fırsatta dile getirmektedir. Ayrıca oğuzhan, Korkut Ata gibi tarihî şahsiyetlerin tarihini ve bunların oluşturduğu medeniyeti öğrenme ihtiyacı da, kitabın diğer yazılış amaçlarındandır.

Yazara göre Türkmen kaleleri hakkındaki kıssalar ve rivayetler medenî kıymetlerin sadece bir bölümüdür. Fakat bu rivayetlerin, baştan geçen vakaların rivayet edilip dilden dile geçmesi bir gerekliliktir. Türkmenistan'ın beş bin yıllık tarihinde Türkmen toprakları üzerinde pek çok kale inşa edilmiş, buralarda yaşanmış, savaşlar olmuş, bu kaleler elden ele geçmiş ve yıkılmış. Bunların pek çoğu yıkılıp gitmiş ama bu kalelerin rivayetleri halâ yaşamaktadır.

Eserin yazarı, Sapar Mırat Türkmenbaşı'nın fikirlerinin kitabın yazılmasını önemli ölçüde etkilediğini her fırsatta dile getirmekte ve yine Türkmenbaşı'nın şu fikirlerinin altını çizmektedir. "Bayabat, Altıntepe, Täk Gala ve Köneürgenç gibi tarihî mekanların tarihinin öğrenilmesi gerekmektedir. Çünkü buraların tarihinin öğrenilmesi demek devletin tarihî yerleşimi hakkında esaslı fikirlerin öğrenilmesi demektir. Söz gelimi, Ürgenç, Nusay, Merw, Amul düşmanlara karşı korunmak için önemli ve güvenli kalelerdir. Bu

kaleler Moğol istilasında yıkılıp harap olmuşlardır.” Türkmenbaşı’na göre “Eğer Moğol istilası olmasaydı bu kalelerin bulunduğu alanlarda (Oğuz boyunun oturduğu yalılarda) binlerce kitabın bulunduğu kütüphaneler yıkılıp yakılmasa Türkmenistan dünyanın ekonomik, politik, bilimsel seviyesini gösteren güçlü bir devlet olurdu.” Bütün bu görüşler bu kalelerin ve kaleler hakkındaki rivayetlerin önemini ortaya koymakta ve kitabın yazılmasını gerekli kılmaktadır.

Yazara göre kaleler hakkındaki rivayetler sadece bir halkın hikayesi değildir. Bunlarda bir devrin tarihî olayları, medenî ve ruhî derecesi de saklıdır. Bu rivayetlerde tarihî gerçeklik sezilenmekte, bazı rivayetler tarihî olaylarla örtüşmektedir.

Böyle bir eserin neden yazılması neden yazılması gerektiği üzerinde uzun bir şekilde duran yazar, Türkmen yer adları, kent adları, kale adları üzerine çalışan yabancı ve Türkmen ilim adamlarının isimlerini anmış, onların eserlerini de dipnot olarak göstermiştir. Ayrıca Narşahî, Abu Reyhan Birunî, Zamaşarî gibi alimlerin de bu konu ile ilgili yaptıkları katkılar belirtilmiş, bu konu hakkındaki sözlerine yer verilmiştir.

Kaleler hakkındaki rivayetlerin günümüze kadar ulaşmasında iki görüş ön plandadır: 1- Tarihçilerin, âlimlerin eserleri de yer alan halkın dilinde oluşan yazılı rivayetler. Buna en güzel deliller tarihî çeşmelerde eski padişahların, sultanların kaleleri ve şehirleri bina edişlerini ve onlara ad verişlerinin yer alması. 2- Dilden dola dolaşıp yayılan rivayetler.

Kaleler hakkındaki rivayetler ise iki bölümdür.

a) Hayalî olaylar ve hayalî kahramanlardan oluşan rivayetler. Sözelimi Ferhat ile Şirin rivayetini andıran Döwkesen rivayeti böyle bir rivayettir. Bu rivayette Ahmet Han isminde bir han uzun yıllar sonra bir kız çocuğu sahibi olur. Kızını çok sever. Kızın adı Gülcemal’dir. Gülcemal, Halil isimli bir pehlivana aşık olur. Halik kızı isteyince babası benim kızım hanlara layık der ve kızı alabilmesi için Karadağ diye anılan bir dağın taşlarından köşk yapacaksın der. Halil Karadağ’dan siyah cama benzeyen muhteşem bir köşk yapar. Ahmet Han bu köşke hayran olur. Kızını vermek istemeyen Ahmet Han işin içinden çıkamayınca vezirlerden birinin fikriyle kızının öldüğü yalanını Halil’e söyler. Halil’de buna dayanamayarak dağdan büyük bir parça koparıp köşkün üzerine atar köşk yıkılıp Halil ile beraber kaybolur.

b) Tarihî olaylar ve tarihî kişiliklerden oluşan rivayetler. “Graseñner Galasy, Soltanaz Begin Galasy, Abdylahan Galasy, MAgtym Gala, Yartygala, Barayz, Hysrowgala, Bedirkent Galası”. Bu rivayetler genellikle yaşanmış olaylardan yola çıkılarak oluşturulmuş rivayetlerdir.

Metin bölümünde rivayetler numaralandırılarak ayrı başlıklar altında anlatılmakta ve rivayetlerden sonra kalelerin nerede olduğuna dair bilgi verilmektedir. Fakat kalelerin nerede olduğuna ilişkin bu bilgiler bütün rivayetlerde bulunmamaktadır. Baymıradow, rivayetlerin nerden alındığını, derlenirken hangi kaynaktan yararlandığını da dipnot olarak belirtmektedir.

Rivayetlerin konusunu bazen yiğitlik, bazen namertlik, bazen doğal felaketler ba-

zen aklın üstünlüğü oluşturmaktadır. Sözelimi, “Maşat Misserian” kalesinin rivayeti namertlikle ilgilidir. Çünkü bir kalenin düşman eline geçmesinde namertliğin nasıl rol oynadığı anlatılmaktadır. “Wezirgala” rivayeti aklı anlatır. Bir vezirin padişahına kalenin sağlığını göstermek için başvurduğu ilginç yöntem anlatılır. Padişah vezirine kalenin zayıf yerlerini sağlamlaştırma emri vererek ava çıkar. Avdan dönünce vezirin olanca kuvveti ile kaleyi savunduğunu, padişahı kaleye almamak için ona savaş açtığını görür. Sonunda padişahı yener ve onu esir alır. Fakat onu azat ederek kaleyi tekrar padişaha teslim eder ve “Sizin kaleyi sağlamlaştırdığıma inanmanız ancak böyle mümkün olurdu” der ve aklın önemini vurgular. “Yuwangala” rivayetinin ortaya çıkmasına sel baskınının insanları alıp götürmesi yol açmıştır. Kale rivayetlerinin kimsi de efsanelerden oluşmaktadır. “Ürgenç” kalesinin ismi şu rivayetin sonucunda ortaya çıkmış: Sıyahat adlı bir yiğit Köneürgan vilayetini devamlı rahatsız eden iki ejderhayı öldürür. Bu ejderhalar tarafından tutsak edilmiş olan Huri kızını da kurtarır. Ejderhanın ölüsünün üzerine de bir minare dikilir. Bu kız Sıyahat’a “Bu şehir senin şehrin. Adı da Hüyr Genji olsun” der. Daha sonra bu isim Hüyr Genç olur. Bundan sonra da Ürgenç olarak bilinir.

İçeriklerini genel olarak bu konuların oluşturduğu rivayetler sonuç olarak bu kalelerin ismi olmuş ve bu isimler rivayetlerle günümüze kadar gelmiştir.

Bunlara ek olarak bazı kalelerin önceki ve diğer isimleri de söylenmektedir. “Durun” kalesinin ismi önceleri “Täk”, “Täk Yazır” veya “Yazır” olarak anılır. Rivayetler kalelerin isimlerini belirlediği gibi bazı kaleler de bulunduğu yerlere adını vermektedir.

Bazen bir kalenin farklı rivayetleri bulunmaktadır. Yazar her iki rivayeti de derlediği yerleri belirterek anlatmıştır. Sözelimi, “Ürgenç” kalesi rivayetinde iki farklı rivayet vardır ve her iki rivayet de ele alınmıştır.

Eserde sadece kale rivayetleri değil kalelerin bir parçası olan minarelerin rivayetleri de ele alınmıştır. “Ussa Guşun Minaresi” gibi.

Bununla birlikte “Gıpçak Kalesi” gibi bazı kalelerin rivayeti anlatılmamış, kalenin ne zaman ve nerede inşa edildiği belirtilerek bırakılmıştır. Bazı kalelerin ne zaman, hangi tarihte inşa edildiği belirtilmişse de yazar genel olarak bu konuda tutarlı olmamış kalelerin büyük bir kısmının yapılış tarihleri hakkında bilgi vermemiştir. “Graseñner Galasy”, “Şährı Weyeññan Galasy” gibi bazı kalelerin ismi ile anlatılan rivayet arasında bir ilişki kurulamamıştır.

Baymıradow, kalelerin bazılarının halâ ayakta olduğunu, bazılarının ise yıkılıp harap olduğunu, kalıntılarının bulunduğunu söylemektedir. Rivayetler anlatılırken okuyucunun aklında birtakım silüetler canlanmakta ve resimler belirmektedir. Bu ve buna benzer çalışmaların daha çok canlı olabilmesi için eserin daha ilgi çekici hale gelebilmesi için imajların kullanılması ile mümkündür. Fakat yazar iki kale dışında, -“Ulı Gızgala” ve “Soltangala”- dışında hiçbir kalenin veya kalıntısının resmini ya da bulunduğu şehrin görüntüsünü esere dahil etmemiştir. Bununla birlikte rivayetlere ek olarak kalelerin mimarisi hakkında çok kısa bilgi verilmesi rivayetleri daha da ilgi çekici hale getirebilirdi.

Türkmenistan’ın medeni miraslarının yaşatılabilmesi ve nesilden nesile aktarılma-

sını amaç edinmiş olan bu eser daha çok Türkmen orta öğretim öğrencilerini hitap etmektedir. Konuya ilgi duyanların ve Türkmen kültürü hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlerin zevkle okuyabileceği bir eserdir. Bununla birlikte eserin başka dillere çevrilmesi halinde meraklıların mutlaka ilgisini çekecek ve Türkmenistan'ın tanıtımına katkıda bulunacaktır.

Bayrammırat Baymıradow'un bu çalışması ruhi ve medenî mirasların toplanması, bunların gelecek nesillere aktarılması açısından güzel bir çalışmadır. Ortak Türk kültürü ile ilgilenenler, Türkmen kültürüne ilgi duyanlar bu eserden faydalanabilirler. Bayrammırat Baymıradow'u yapmış olduğu bu çalışmasından dolayı kutluyor, çalışmalarının devamını bekliyoruz.

Murat ELMALI